

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

8. Акимов А.Є. Информационно-аналитическое обеспечение оперативно-розыскной деятельности таможенных органов: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. - М., 2003. - 27 с.

9. Бірюков В.В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів: Навчальний посібник. - Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2009. - 112 с.

10. Галючек А.А. Журавльов В.Ю. Інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності

спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю ОВС: Методичні рекомендації. - Запоріжжя: Запорізький юридичний інститут ДДУВС, 2008. - 59 с.

*Мукоїда Р.В.
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності Одеського
державного університету внутрішніх справ
Надійшла до редакції 25.07.2012*

УДК 343.97

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК СКЛADOVA ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Стеблинська О. С.

Після розпаду СРСР народ України, який згідно зі ст. 5 Конституції України є єдиним джерелом влади в Україні, проголосив на найвищому політичному рівні про свій європейський вибір і, відкривши нову сторінку у своїй історії, докладає зусилля для досягнення цієї мети й побудови демократичної, правової держави [9, 21]. У сучасному світі рівень розвитку свободи й демократії в державі визначається не тільки формальним визнанням владою прав і свобод людини, включаючи офіційне приєднання до міжнародно-правових документів, що їх регламентують, а й наявністю діючого, ефективного механізму реалізації прав і свобод, що містить гарантії їх забезпечення й захисту. Реалізація прав і свобод людини неможлива без забезпечення цих прав організаційно-виконавчою діяльністю державних органів, посадових і службових осіб, тому, що діяльність останніх є свідченням реальності свободи особи, необхідним фактором переходу правових можливостей користування благами, закріпленими в конституціях, у практику життєдіяльності кожної людини.

Значний внесок у дослідження забезпечення прав людини й вирішення зазначених питань зробили О.Ф. Андрійко, М.В. Антонович, Є.О. Гіда, О.Б. Горова, С.Г. Грицкевич, М.М. Гуренко, С.Д. Гусарев, Л.Г. Гусейнов, Н.В. Ілларіонова, Н.І. Карпачова, А.М. Колодій, В.Т. Маляренко, О.І. Наливайко, О.В. Негодченко, А.Ю. Олійник, В.Ф. Погорілко, Б.М. Пошва, М.П. Рабінович, О.Ф. Фрицький, П.Л. Фріс, С. Шевчук, Ю.С. Шемшученко, В.К. Шкарупа та ін. Роботи вказаних авторів мають суттєве наукове й практичне значення. Але праці більшості науковців не містять комплексного всеохоплюючого наукового аналізу проблем аналізу міжнародних стандартів забезпечення прав людини як складової діяльності органів внутрішніх справ.

Метою статті є з'ясування основних принципів і положень міжнародних нормативно-правових актів, які повинні лягти в основу дотримання прав і свобод людини й громадянина органами внутрішніх справ.

Запровадження єдиної світової системи захисту прав і свобод людини стало одним з найважливіших завдань створеної після другої світової війни ООН, одним із завдань якої є Україна. Права і свободи людини - великі завоювання сучасної цивілізації. Тільки проголосивши 24 серпня 1991 р. свою незалежність, Україна стала реальним суб'єктом міжнародного права. Діставши нарешті можливість самостійно визначати напрями побудови своєї державності та пріоритети в політиці, парла-

мент нашої держави продекларував приєднання до загальнолюдських цінностей і загальновизнаних принципів міжнародного права, що дістало відображення в підписанні й ратифікації ряду схвалених Генеральною Асамблеєю ООН міжнародно-правових документів, особливо в галузі прав людини. Міжнародно-правові акти закріплюють основні стандарти та є еталоном гарантій прав і свобод громадян. Визнання міжнародно-правових актів, ратифікація і реалізація їх положень у внутрішньодержавному законодавстві є одним з обов'язків, взятих на себе Україною перед міжнародним співтовариством.

У статті 9 Конституції України вказується, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України, є частиною законодавства України. Міжнародні договори не можуть суперечити Конституції України. Вони обов'язкові для виконання всіма юридичними і фізичними особами. Зважаючи на свій європейський вибір, Україна започатковує процес змін, поділяючи основні ідеї і принципи Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини та Європейської соціальної хартії, покладаючи в основу свого подальшого розвитку інтереси людини, її прагнення жити і творити в гармонії з своїми цінностями, з суспільством і природою. "Утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина є головним обов'язком держави", - зазначається в ч. 2 ст. 3 Конституції України.

Повага до особи, охорона і захист її честі та гідності - обов'язок усіх державних органів, громадських організацій і службових осіб. Цей конституційний обов'язок рівною мірою стосується і діяльності міліції з забезпечення реалізації прав, свобод і обов'язків людини й громадянина. Пріоритет загальнолюдських цінностей є загальновизнаним принципом міжнародного права. Працівники міліції в різних ситуаціях, пов'язаних із запобіганням, припиненням та розкриттям злочинів та інших правопорушень, затримання правопорушників, їх утримання під вартою й виконання покарань (адміністративного стягнення), зобов'язані поважати гідність особи, гуманно до неї ставитись, не допускати будь-яких випадків катувань тощо [3, 311-312].

Діяльність міліції щодо забезпечення прав і свобод людини має певні особливості, зумовлені її повноваженнями. Насамперед слід зазначити, що діяльність міліції має бути гуманною, неупередженою і мати чітку узгодженість із законом. Компетенція міліції щодо реалізації європейських стандартів прав людини отримує

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

прояв у різних сферах її діяльності, зокрема під час охорони громадського порядку, підтримання суспільної безпеки, проведення дізнання, виконання судових вироків і постанов тощо. Можемо погодитись з А.Ю. Олійником, що виконання міліцією своїх завдань по забезпеченню реалізації конституційних свобод людини й громадянина відповідно до закону залежить не тільки від високої професійної правосвідомості і правової культури працівника міліції, а ще й від рівня законодавчого, соціального та матеріально-технічного забезпечення її працівників [7, 333].

У міжнародно-правових документах стандарти поліцейської діяльності визначаються як бажані зразки поведінки поліції, її взаємовідносин із населенням. Найчастіше такі стандарти, що містяться в різних деклараціях, рекомендаціях, керівних принципах, є лише формальними і не мають обов'язкової сили для держав, оскільки в багатьох випадках впливають на міжнародну і національну поліцейську діяльність, підсилюючи договірні положення, або окреслюючи конкретні шляхи імплементації до національного законодавства концептуальних положень, що стосуються здійснення органами поліції покладених на них повноважень. З огляду на специфіку діяльності поліції і для спрямування її в потрібному напрямку Генеральна Асамблея ООН 17 грудня 1979 р. прийняла Кодекс поведінки з підтримання правопорядку, який безпосередньо регламентує поліцейську діяльність у контексті захисту прав людини, недопущення зловживання силою, використання тортур, заборони актів корупції тощо, тобто встановлює основні вимоги до формування поліції в демократичному суспільстві [8, 207].

Діяльність міліції України має спиратися на міжнародно-правові й європейські стандарти поліцейської роботи, здобутки світового поліцейського співтовариства. Це такі принципово важливі документи, як Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи "Декларація про поліцію" і "Європейський кодекс поліцейської етики" Комітету Міністрів Ради Європи. Обидва ці документи об'єднують виключно позитивне ставлення до прав і свобод людини в контексті саме поліцейської діяльності. У першому документі звертається увага на те, що для повного забезпечення прав людини та її основних свобод, гарантованих Європейською конвенцією про права людини, основною умовою є наявність мирного суспільства, що користується перевагами порядку та громадської безпеки. У Декларації про поліцію зазначено, що всезагальне прийняття правил професійної етики поліції з урахуванням прав людини й основних свобод сприятиме вдосконаленню європейської системи захисту прав і основних свобод людини. Україн важливе значення має положення, зазначене в Європейському кодексі поліцейської етики: "... поліція повинна дотримуватися суб'єктивного права, включаючи права і свободи людини, і не здійснювати довільних чи протиправних дій. Це є основоположним для правової держави і для предмета діяльності поліції в умовах демократії" [5, 59].

Аналізуючи міжнародно-правові акти, що стосуються діяльності поліції, а саме підготовки поліцейських кадрів, етичної поведінки поліцейських, співробітництва в правоохоронній сфері, слід звернути увагу й на вітчизняні законодавчі акти, що регулюють етичну поведінку міліції. У Законі України "Про міліцію" немає безпосередньої норми, яка б регламентувала етику поведінки міліції, але опосередковано така поведінка

закріплюється в окремих статтях закону. Зокрема, етична поведінка працівників міліції виявляється в її завданнях і принципах діяльності. У згаданому законі можна простежити етичну поведінку міліції, яка об'єктивується в забезпеченні особистої безпеки громадян, участі в наданні соціальної та правової допомоги громадянам, виявленні поваги до особи, взаємодії з населенням, громадськими організаціями. Натомість у Законі України "Про державну службу" етиці поведінки державних службовців приділяється значна увага. На це в законі відведено окрему норму, що міститься у ст. 5 ("Етика поведінки державного службовця"). На відміну від Закону України "Про міліцію", спектр принципів діяльності державних службовців, передбачених у Законі України "Про державну службу", набагато ширший. Зокрема, відмінними принципами є служіння народу України, пріоритет прав людини й громадянина, професіоналізм, компетентність, ініціативність, чесність, відданість справі, персональна відповідальність за виконання службових обов'язків і дисципліна [1].

Практика правового регулювання діяльності міліції України не використовує термін "стандарти", хоча низка положень Закону України "Про міліцію" тією чи іншою мірою відтворює міжнародно-правові стандарти її здійснення. Один з таких стандартів - це застосування сили. Він полягає в реалізації принципу, відповідно до якого застосувати силу можна тільки у випадку крайньої необхідності, причому вона має бути співмірною із законною метою, якої треба досягти. Правовою основою цього стандарту є Кодекс посадових осіб з підтримання правопорядку (ст. 3), Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку [6, 5]. Суть стандарту така: якщо поліція застосувала силу, то це означає, що інші засоби в тій обстановці виявилися неефективними і без застосування сили неможливо було виконати завдання. У всіх випадках, коли законне застосування сили є неминучим, поліцейські повинні застосовувати силу пропорційно серйозності порушення; зводити до мінімуму можливість надання шкоди, нанесення поранень; поважати й зберігати людське життя; гарантувати невідкладну медичну допомогу; негайно повідомляти родичів потерпілих; у випадку заподіяння смерті людині відразу ж повідомити про інцидент вищестояще керівництво, яке, у свою чергу, повинно провести ретельну службу перевірку дій поліцейських. Дуже схожі за змістом положення містять ст. 12 Закону України "Про міліцію", що встановлює умови й межі застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї й передбачає, зокрема, що в разі неможливості уникнути застосування сили остання не повинна перевищувати міри, необхідної для виконання покладених на міліцію обов'язків, і має зводити до мінімуму можливість завдання шкоди здоров'ю правопорушників та інших громадян. При завданні шкоди міліція забезпечує надання необхідної допомоги потерпілим у найкоротший термін [2].

Виходячи з міжнародних стандартів юридичного забезпечення прав і свобод людини й громадянина, головними принципами в діяльності працівників міліції слід вважати законність, недискримінацію, відповідність вимогам демократичного суспільства й гуманність. Працівники не повинні вдаватись до корупційних діянь, а навпаки, мають протидіяти будь-яким діям такого роду та суворо карати за них. Діяльність міліції щодо захисту прав і свобод людини й громадянина є багатогранною

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

ною, результати її залежать не тільки від професіоналізму й самовідданості її працівників, а й від ступеня довіри до них з боку населення, налагодження співпраці з громадськістю. На жаль, Закон України "Про міліцію" не врахував міжнародні стандарти при формулюванні принципів, відповідно до яких здійснюється її діяльність. Вважаємо за доцільне доповнити цей закон новими статтями: "Неупередженість у діяльності міліції", "Розумна достатність в обмеженні прав, свобод і законних інтересів громадян та організацій при виконанні органами міліції покладених на них обов'язків". Слід окреслити деякі напрями діяльності, які слід впроваджувати на сучасному етапі для забезпечення прав людини з боку працівників міліції:

- продовжувати прийняття й упровадження до національного законодавства міжнародно-правових норм, що закріплюють права й свободи людини;

- підвищити якість професійного добору кадрів; проводити підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників міліції, для оволодіння відповідними міжнародно-правовими інструментами та вивчення проблематики, присвяченої дотриманню прав людини на прикладі рішень Європейського суду з прав людини проти України щодо скарг громадян на незаконні дії або бездіяльність працівників ОВС, а також рішень стосовно інших держав про порушення прав громадян з боку працівників правоохоронних органів;

- вивчати матеріали інспектувань України Комітетом проти тортур Ради Європи, діяльність Уповноваженого Верховної Ради з прав людини та виявлені ним факти порушень прав та свобод громадян працівниками міліції, зусилля громадських правозахисних організацій з моніторингу діяльності правоохоронних органів у сфері дотримання прав людини й запобігання тортурам, а також конкретні випадки зловживань працівниками міліції службовим становищем чи заподіяння катувань, причини й правові наслідки таких порушень;

- нехтування їх законними правами, приниження, фізичне побиття, залякування тощо;

- удосконалювати компетенцію, форми й методи діяльності міліції у цій галузі;

- розробити й прийняти комплексний кодифікований правовий акт - Кодекс прав і свобод людини, в якому визначити принципи діяльності державних органів, також і міліції, щодо забезпечення прав і свобод людини, процедуру їх забезпечення й порядок відновлення;

- викоренити практику розгляду заяв на неправомірні дії працівників міліції тим самим підрозділом або працівником, на дії якого була подана скарга;

- розробити й затвердити Положення про проведення громадських розслідувань за фактами порушення прав людини з боку працівників міліції.

Робота міліції пов'язана з виявленням й припиненням правопорушень, конфліктів тощо, що потребує кваліфікованості, рішучості й водночас обережності, твердої принципності, значного фізичного й інтелектуального напруження. Адже будь-які помилки здатні завдати серйозної моральної й матеріальної шкоди суспільству, дотримання ж норм прав людини створює основу формування у працівників міліції впевненості щодо справедливості своєї справи, спонукає їх до вдосконалення своєї майстерності.

Діяльність органів внутрішніх справ не повною мірою відповідає сучасним вимогам щодо забезпечення прав і свобод людини, реалізації на практиці конституційних приписів про права громадян, а також міжнародних стандартів прав людини. Для того щоб діяльність міліції була більш результативною й ефективною, потрібно детально регламентувати її за допомогою аналізу міжнародно-правових актів, в яких закріплена діяльність правоохоронних органів, шляхом імплементації відповідних норм в українське законодавство, переймати міжнародний досвід та застосовувати його на практиці. Отже, метою запровадження міжнародних стандартів має стати саме закріплення таких форм і напрямів діяльності органів міліції, їх посадових осіб, які забезпечували б функціонування суспільних відносин у різних сферах життєдіяльності на засадах непопорушності конституційних прав і свобод людини й громадянина. Такий правовий стандарт взаємовідносин органів міліції й громадян повинен виходити зі статусу людини як суб'єкта, перед яким міліція відповідальна за свою діяльність. Правильність і перспективність подібного підходу підтверджується, зокрема, практикою світового співтовариства, а саме положеннями міжнародно-правових актів.

Література

1. Про державну службу: Закон України від 16 грудня 1993 р. - [Електронний ресурс]: www.zakon.rada.gov.ua.

2. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1991 р. - [Електронний ресурс]: www.zakon.rada.gov.ua.

3. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: Підручник. - К.: Всеукраїнська асоціація видавців "Правова єдність", 2008. - 350 с.

4. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р. - [Електронний ресурс]: www.zakon.rada.gov.ua.

5. Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку: Документально-джерелознавчий довідник / Упоряд. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, І.Г. Кириченко. - К., 2002. - 340 с.

6. Негодченко О.В. Основи діяльності органів внутрішніх справ України щодо забезпечення прав і свобод людини: Навчальний посібник. - Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС, 2005. - 164 с.

7. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: Монографія. - К.: Алерта; КНТ; Центр навчальної літератури, 2008. - 472 с.

8. Приватне життя і поліція. Концептуальні підходи. Теорія та практика / Відп. ред. Ю.І. Римаренко. - К., 2006. - 260 с.

9. Пошва Б.В. Міжнародні стандарти захисту прав людини як складова утворення незалежної судової влади в Україні // Вісник Верховного Суду України. - 2012. - № 10. - С. 20-33.

Стеблинська О.С.

кандидат юридичних наук, в.о. начальника кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту кримінально-виконавчої служби Національної академії внутрішніх справ
Надійшла до редакції 28.08.2012